

FINTA JÓZSEF

A hagyománytisztelet erkölcsse és értelme

Valóság és öröm, hogy az építészet vagy inkább az épített emberi környezet minden akciója — lett legyen az tartalmi-funkcionális avagy vizuális-esztétikai természetű — elszámolási kötelezettséggel járó cselekedet lett a társadalom egészét előtt, számonkérhetősége jogát lebontva a kisebb közösségek és csoportok effajta jussán az egyes állampolgárokig.

A hagyománytisztelet témáját, lényegét feltárni, egzaktálni szinte lehetetlen — odáig is nehéz eljutni, hogy fogalmi gyökerezettségét értelmezzük, hogy hagyományaink természetét leltározzuk és feltárjuk, hogy tiszteletünk TÁRGYA megvilágosodjon előttünk. Miféle fogódzókat kereshetünk épített múltunkban — történeti vagy kulturális kapcsolatúakat-e, európaiságunkat-közép-európaiságunkat illusztrálókat vagy őseredetünk misztiko-romantikus sáman-ideáit előcsalogatókat, életformák „ruháiként” értelmezhetőket, nemzeti karaktert képletezőket és idealizálókat, tudományos érvelésekkel objektivizálhatókat, használati tartalmúakat vagy esztétikai alapon értékelhetőket, népieseket és urbánusokat, életünkbe és mozgásainkba máig is beépülőket, vagy csupán áttételes tanulással szolgálókat, múzeumokba való fragmentumokat avagy tárgyi környezetünk szervült részeit; — mi hát az a HAGYOMÁNY, amely tiszteletünk koszorúját megérdemli?! S mindehhez még bátorsággal hozzátehető, hogy a tisztelet mindenkor szelektív, s szelekciója (mint minden szelekció) erkölcsi összetevőkkel is rendelkezik, s hogy a hagyománytisztelet mindenkori „startállapota” a jelen VÉLEMÉNYE múltrol, értékről; — bizony, bárminémű tanulással nehezen fogalmazható meg e tárgyban.

Hagyománytiszteletünk megalapozottabb s objektívebb értékítéletű lehetne, ha építészeti jelenünkről alkotott véleményünk nem volna oly kontúrozatlan, oly sok ellentmondással teli, szubjektív indulatokkal fűtött, alig tendálható, eredőnélküli.

Egy társadalmi és gazdasági gondokkal küszködő ország, nem is oly rég hátrahagyott néhány nehéz éven-évtizedén át tendenciózusan sorvasztott, s megélt történelme alatt szinte mindenkor manipulált nemzettudatú — tehát nagyon is instabil öntudatú — nép szociális életforma-irritációi közepette, a tudományos-technikai fejlettség labilis jelenű s jövőjű állapotában vizuális-esztétikai alapon, ízlés-alapon is nagyon jól befolyásolható. Az építészeti kritika, az építészetelmélet jelenidejű megnyilatkozásaiban ez az akarva-akaratlanul manipuláló szándék nagyon is megvan — azok a törekvések, amelyek az építészet valóságos tartalmi-funkcionális talányait a formafeladványok meglehetősen szubjektív és szublimált esztétikai „mázával” szándékoznak befedni, s tudomány-álcázatú analízisük e felszíni hártya redőzeteinek szemrevételezésére terjed ki csupán — még jó szándékuk mellett is erkölcsi fogyatékos cselekedetnek minősíthetők. Megannyi félrevezető nyilatkozásuk, manipulatív szövetkezésük a tömegkommunikáció „higabb” területeivel alapvetően egzisiz-

tenciális, öneladó habitusú. Persze nem csupán hazánkban, de világszerte így van ez, ahol a kritika „áru” szerepe érvényesül. Nem véletlen, hogy e megnyilatkozások zöme az épített tér lényegi tartalmát, belső mozgási tendenciáit, életindukcióit, környezeti inspirációit, egész hatásmechanizmusát nem analizálják, értékmérő „rendszerükbe” bele nem fogják, mert ezek az értékek objektívizálhatók, mérhetők, visszakerdezhetők lennének, s a velük való foglalkozás némi szakértelmet is igényelne.

E manipuláció azért káros, mert éppen egy olyan nemes érzéssel él vissza, mint a hagyománytisztelet, s érvei között a félreértékelt, félreértelmezett hagyományok első helyre klasszifikálódnak.

Nem ismerem olyan kort — sem történeti, sem művészettörténeti értelemben —, amely megélt életformáinak, társadalmi-gazdasági-politikai körülményeinek, civilizációs és kultúrszintjének, technizáltságának, materializált és gondolati szabadságvágyainak kifejezésére gúzsba kötötte volna önmagát a túlzó „hagyománytisztelet”, az „illeszkedés” negatív is értelmezhető kényszerképzetével. A „jelmezserű” hagyománytisztelet (mondjuk inkább: hagyományutánzás) unkreatív cselekedetekbe torkollik, s eklektikus habitusú ideológiákat gerjeszt. Az „illeszkedés” gesztusa lehet értékelismerő és értékrementő jellemű, de lehet kameleontermészetű, mondanivaló nélküli, tehát tehetségtelen, s ekként erkölcstelen is. Mindama építészeti akció, amely — éppen a hagyományok tisztelőjére, az illeszkedés igényére is hivatkozóan — nem érdemli, nem meríti ki a *tett* fogalmát, nem formál véleményt korról, helyről, funkcióról, nem indukál környezetében s önmagában új mozgásokat, nem sugároz ki magából új — eddig nem ismert — „jeleket”, látszólagos hagyománytisztelete ellenére sem építéset.

Nézzék el indulatomat, amely „ellenindulatokra” felel. A kitűnő szobrász a képernyő nagy nyilvánossága előtt dobja szemétre — lenyűgözően bátor, s felháborítóan felelőtlen reklámgesztussal — a század 70-80 évének *minden* építészeti termékét. A magasan pozicionált városszépítő vezér nem kevesebb szubjektívizmussal cselekszi ugyanezt a magyar építészet 40 évével; a kiváló és nagyhírű építész a „modernizmus” legmarkánsabb mozgalmát vágja arcul kesztyűjével — hazugnak nevezve azt; a TV jelképpé címeresedő, nagy népszerűségű műsorvezetője — eredendően dicséretes jó szándékkal, de akaratlanul is intrikus és tendenciózus felhanggal — sulykolja bele nézőibe — mondhatni, egy egész ámuló-bámuló országba — a „*minden régi szép — minden új elvetélt és hamis*” kétes értékű jelszavát; műítészek és építészek kicsiny, de jól szervezett s a divat napi mozgásaira igencsak érzékeny, taktikus jellemű csoportja — a tömegkommunikáció reklámérzékenységét felhasználva — gerjeszt lincshangulatot a „modern” mozgalom minden múltbéli, s jelenkori megnyilvánulásával szemben, s egzisztál mindebből egyre jobban...

A „nosztalgiaórá”, a „régiszip” reneszánszának társadalmi gyökereiről, életforma-tartalmi eredetmélvségeiről csak sejtéseim vannak; s elég sajnálatos, hogy a társadalomtudományok, a szociológiai kutatások sem siettek e tárgyban az elméleti és gyakorlati építészet segítségére. Nem kétséges, hogy világszerte — s ekként és természetesen Magyarországon is — törvényszerű inspirálója lett e hangulatnak, eme ízlésbeli „visszacsatolásnak” a századközep által megszült szériaépítészet, a már egyszerűen puristának sem aposztrofálható, lélektelen sivárságúvá, antihumánussá vulgarizálódó épített környezet, ez az esztétikai alapon, effajta igényességgel meg sem közelíthető térstruktúra,

ez az információs jeltartalmát, jelsugárzó képességét konzekvensen nullán tartó képződmény (amelynek létrejötte persze, nagyon is objektív történelmi-társadalmi-gazdasági mozgások eredményeként, s nem elvont építészeti szándékokkal értelmezhető). Az sem vitatható, hogy a 20-as, 30-as évek építészeti mozgalmainak az épített emberi környezet egészét tudományos alapon átformálni kívánó, azt szociális jellemű „hevületében” szinte falanszterizáló gesztusai — bár létrejöttek pillanatában érzelmi-esztétikai tartalommal is rendelkeztek, s a kor művészeti irányzataival testvériesülve fejtették ki hatásukat — teoretice előkészítették a „szériamodern” háború utáni, esztétikai szempontból pusztítónak is nevezhető „diadalútját”. Ám elhanyagolni, elfelejteni azt, ami az ún. „új építészet” törvényeiben ma is érvényesíthető érték, s egy laza erkölcsű szelekcióval eliminálni tanaiból mindazon kritikai igazságokat, amelyek az újlag divatba hozott — vagy hivatkozott — építészeti formák mögött meghúzódó valahai tartalomra vonatkoztak, elfelejteni pl. a BAUHAUS azon törekvéseinek morális és esztétikai igazságát, amelyek egy egységes szépségeszméjű s a kor tudományos-technikai ideáljaival szervülő tárgyi világ megalkotására is aktivizálódtak, annyit jelent, mint tagadni magát a fejlődést, tagadni azt, hogy az építészet csupán csak egy adott kor általános és elfogadott technikai szintjén válhat KORSZERŰ ÉRTÉKKÉ. A kritikusi és tömegkommunikációs feledékenység betegesen tendenciózus a század egész építészetével szemben, de nagyon elnéző azokkal az irányzatokkal szemben, amelyek — esztétikai tartalmukat illetően — a polgári vitrinek NIPP-garnitúráinak szintjére vulgarizálnak építészeti formákat.

A hagyománytisztelet tárgyi megnyilatkozásai lehetnek történeti tartalommal telítettek, egy környezetesztétikai analízis eredményei, nemzeti tudatformáló törekvésektől indíttatottak, tehát valamiféle állásfoglalást kifejezőek; de lehetnek látszólagosak, felszínesek is, egy gondolati sivárság, egy tartalmatlanság, egy divatpanel szószólói is. Az építészeti környezet legnagyobb elsődleges értékű tárgyai, azaz az épületek, építmények esetében hamarabb lepleződik a csalfaság, mint a környezet másodlagos — mondjuk — berendezési tárgyainak területén. Az újragyártott, újraöntött, s egyre nagyobb mennyiségben „forgalmazott” — városaink belső tereit újraeklektizáló kandeláberek, lámpakonzolok, díszrácsok, padok, posta- és szemetesládák, portálok és hirdetőalkalmosságok, utcatáblák és cégérek „bizsutériája” cizelláltságával, mustrálhatóságával, romantikus jeltartalmával s érzelmi visszacsatolásával a már tudatunkban átképletezett, absztrahálódott ún. „boldog békeidők” felé többirányúan is veszedelmes, mert becsületes, szépmentő, értékóvó gesztusai mögött az a gondolat, az a ráutaló magatartás húzódik meg, hogy jelenkorunk tárgyalkotó tudománya *nem képes* esztétikai jeleket is hordozó és sugárzó, érzelmeket is felébresztő berendezésekkel a kor valódi formaideáljával is közösködni tudó, a technika, a tudomány mai fejlettségi szintjét is képviselő tárgyakkal (kicsikkel és nagyokkal) benépesíteni a mai ember életkörnyezetét. A csodálatosan formatervezett gépkocsik, a műszerszerű, szuperindustrialista tévé-rádió-videó szekrények, az egyre ízlésesebbé formálható, s igencsak gépszerűen szép háztartási berendezések, s a képernyőről nap mint nap megcsodált gyönyörű testű rakéták, repülőgépek formái, az elektromikroszkópok által felfedezett és élénk tárt sejtvilág esztétikai élményeket is gerjesztő mikrostruktúráinak napi emésztése mellett egyre képtelenebb anakronizmussal gyakorolja újdonsült uralmát a másodlagosan, harmadlagosan eklektikus habitusú cizelláció, a „régiszerű” példája.

Hogy e tárgyiasult tudathasadás, e negédes-romantizáló tárgykultúra, ez olykor hatásigilag is támogatott HUMMEL-gondolatiság mögött miféle társadalmi mozgások rejtőznek, talaját mi komposztálja — erre talán a társadalomtudományok adhatnak némi feleletet, az építészek semmiképp. Nem tehetik, már csak azért sem, mert a tudathasadás bennük is létrejött, mert az általuk is csodált szuperteknikát kívülről ugyan emésztgetik, használni azonban (mert az építőiparból — itthon legalábbis — teljességgel kirekedt) nem képesek; s mert érzelmi azonosulásuk a múlt formáival igencsak ellentmondásos, most éppen az értékfelismerés és értékmentés irányából az újrafelhasználás, a másolás felé tendál.

Amennyiben az ILLESZKEDÉS mozdulata, a hagyománytisztelet egy értékmentési s értékbemutatósi hajlam, egy alkotási-újraalkotási szándék által inspiráltak, ha a cselekvő kreatív készséggel van megáldva, s ily módon építi fel, építi bele műveit egy adott környezetbe annak materiális (materializálódott, s objektív értékelemzések szűrőjén átvezetett) tartalmi-érzelmi elemeiből, ha a kontaktáló hajlam nem szolgálalkú, s örökségmentő póza mögött nem egy gondolati üresség, egy saját korával szembeni értetlenség búvik meg, ha gesztusa nem egzisztenciális indíttatású vagy a napi divat által szült lendület, ha a hagyománytisztelet a jelen — most élt — korunk érdekébe szegődik, s nem perel mai társadalmi-gazdasági s főként (és egyszerűbben) életforma-igazságokkal, ha nem versenyezni, hanem együttélni kíván tudománnyal, technikával — nos, ekként, így a hagyománytisztelet az építészet *lényege* lehet, akkor van erkölce és értelme.

KLEIN RUDOLF

Entrópia és építészet

Az építészetre számtalan műszaki-technológiai, gazdasági, jogi és ökológiai meghatározó mellett legtöbbször hatással van valamilyen szellemi determináns, burkolt vagy explicit ideológia, amely rendszerint a korszellem, illetve világnézet származéka, mint pl. a klasszikus görög építészet esetében a platóni filozófia, a gótika esetében a tomizmus stb., stb. Ez alól még az elméletet elvető építészeti irányzatok (pragmatizmus, minimál építészet) sem képezhetnek kivételt, mert az ideológia elvetése is voltaképpen ideológia, csak negatív előjellel.

Jelen tanulmányunkban egy nemrég felbukkant új világnézetjelölt,¹ az entrópia jelenségéből levezetett „filozófia” lehetséges építészeti kisugárzását taglaljuk.

Függetlenül attól, hogy a világnézetváltást a hegeli tézis-antitézis-szintézis mechanizmussal, vagy pedig a kuhni paradigmaváltással modellezzük-e, mindenféleképpen az ipari társadalomból, annak világnézetéből, és a modern építészet ideológiájából kell kiindulnunk, hogy az elkövetkező kor lehetséges építészetére fényt deríthessünk.²

Korunk világnézetét többek között Francis Bacon, René Descartes, John Locke, Adam Smith, Herbert Spencer stb. alapozták meg, miszerint a történe-